

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ЯК ОБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ

NATIONAL SECURITY AS AN OBJECT OF ADMINISTRATIVE LAW RESEARCH: MODERN APPROACHES TO UNDERSTANDING

Лорткіпанідзе Г.Г., здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права

У статті визначено сучасні українські підходи до розуміння національної безпеки як об'єкту адміністративно-правового дослідження. Відзначаються комплексність та врахуванням специфіки сучасних геополітичних та соціокультурних викликів. Українські вчені та законодавці визнають, що поняття національної безпеки охоплює більше, ніж лише аспекти оборони держави, та також включає в себе права людини, культурну спадщину, національну ідентичність та інші сфери життя суспільства, що формує розширене розуміння національної безпеки задля всебічного збереження всіх цінностей та інтересів громадян України. Українські підходи до розуміння національної безпеки враховують широкий спектр аспектів, включаючи захист цінностей та прав людини, культурної спадщини, національної ідентичності та акцентують на важливості демократії як основи стабільності та розвитку в Україні. Питання національної безпеки залишаються актуальними та вимагають постійного адміністративно-правового дослідження та розвитку стратегічних підходів до її забезпечення. Розкрито, що національна безпека України відіграє особливу правову цінність, що визначається багатоаспектною місією щодо встановлення правового фундаменту для захисту національних інтересів країни, захисту державного суверенітету та незалежності держави, захисту демократичного конституційного ладу, захисту прав та інтересів громадян, формування правових гарантій стабільності та правопорядку. Національна безпека є фундаментом для створення механізмів забезпечення безпеки та стійкості України в умовах зовнішніх та внутрішніх загроз. Визначено, що національна безпека як об'єкт адміністративно-правового дослідження – це системний підхід до забезпечення та захисту державних та суспільних інтересів, який охоплює всебічний захист державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, прав і свобод громадян, культурної спадщини, економічного розвитку, інфраструктури та екологічної стійкості, у контексті глобальних та внутрішніх викликів, з метою забезпечення стабільності, благополуччя та розвитку національної спільноти. Акцентовано, що національна безпека як об'єкт адміністративно-правового дослідження включає розробку та реалізацію стратегій, законодавчих та адміністративних інструментів та заходів, спрямованих на забезпечення національної безпеки в різних сферах життя суспільства та держави, з урахуванням унікальних потреб та викликів кожної конкретної країни.

Ключові слова: адміністративні акти, адміністративні договори, адміністративно-правові інструменти, державна політика, державне управління, національна безпека, національні інтереси, організаційні інструменти, правовий режим, процедури, суб'єкт.

The article defines modern Ukrainian approaches to the understanding of national security as an object of administrative and legal research, characterized by complexity and consideration of the specifics of modern geopolitical and sociocultural challenges. Ukrainian scientists and legislators recognize that the concept of national security encompasses more than just aspects of state defense, and also includes human rights, cultural heritage, national identity and other areas of society, which forms an expanded understanding of national security for the comprehensive preservation of all values and interests of citizens of Ukraine. Ukrainian approaches to understanding national security take into account a wide range of aspects, including the protection of human values and rights, cultural heritage, national identity and emphasize the importance of democracy as the basis of stability and development in Ukraine. Issues of national security remain relevant and require constant administrative and legal research and the development of strategic approaches to its provision. It was revealed that the national security of Ukraine plays a special legal value, which is determined by the multifaceted mission of establishing a legal foundation for the protection of the country's national interests, the protection of state sovereignty and independence of the state, the protection of the democratic constitutional system, the protection of the rights and interests of citizens, the formation of legal guarantees of stability and law and order. National security is the foundation for creating mechanisms for ensuring the security and stability of Ukraine in the face of external and internal threats. It was determined that national security as an object of administrative and legal research is a systematic approach to the provision and protection of state and public interests, which includes comprehensive protection of state sovereignty, territorial integrity, democratic constitutional system, rights and freedoms of citizens, cultural heritage, economic development, infrastructure and environmental sustainability, in the context of global and domestic challenges, in order to ensure the stability, well-being and development of the national community. It is emphasized that national security as an object of administrative and legal research includes the development and implementation of strategies, legislative and administrative instruments and measures aimed at ensuring national security in various spheres of the life of society and the state, taking into account the unique needs and challenges of each specific country.

Key words: administrative acts, administrative contracts, administrative and legal instruments, state policy, state administration, national security, national interests, organizational instruments, legal regime, procedures, subject.

Актуальність теми. Розвиток будь-якого поняття, особливо юридичного, має велике теоретичне та практичне значення для розуміння його суті. Попри те що категорія «національна безпека» стала широко застосовуватися як у науці, законодавстві та юридичній практиці, кожен науковець тлумачить і застосовує її з урахуванням власного праворозуміння та різних юридичних аспектів. Цей термін був і є предметом дослідження багатьох теоретиків права, державознавства, представників різних галузевих правових наук. Однак він і досі перебувають у центрі різних наукових дискусій. На даний момент проблематика національної безпеки є однією з найважливіших у науковому напрямку адміністративного права, а також в інших галузях юридичної науки [11, с. 5–8].

Огляд останніх досліджень. Питання правового та організаційного впливу адміністративного права на сектор національної безпеки в Україні розкривали в своїх

наукових працях такі вчені як В. Абалкін, В. Авер'янов, В. Андрійчук, В. Антонов, О. Бандурка, В. Башук, Г. Білак, Ю. Вашенко, Р. Дацків, П. Дмитрук, О. Дудченко, А. Ілларионов, Ю. Ковбасюк, В. Ліпкан, Д. Лук'янов, В. Нижник, С. Погребняк, М. Сергієнко, О. Скакун, В. Смородинський, С. Чумаченко та інші.

Проте, враховуючи сучасні загрози на національну безпеку України, наукові дослідження щодо покращення ефективності адміністративного механізму забезпечення національної безпеки є вагомими та своєчасними.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії адміністративного управління національної безпеки, позицій вчених та нормативно-правового базису, розкрити сучасні підходи до розуміння національної безпеки як об'єкту адміністративно-правового дослідження.

Виклад основних положень. Концептуальні зрушення в усвідомленні поняття «безпека» зумовили пошук

нових підходів до її проблем. Нині можемо вести мову про фактичну підміну понять деякими дослідниками, коли державна безпека замінюється національною. Іноді й справді ці два терміни важко розмежувати. Зрештою, як показує історія, нації формувалися здебільшого під захистом держав. Поняття «безпеки» традиційно виводиться від латинського «*securitas*» (без турботи, страху) і фактично завжди стосується певного стану суб'єкта, при якому той не відчуває для себе загрози чи може ефективно їй протидіяти. Що ж до державної безпеки, то її захист існував з давніх-давен. Тривалий час вона усвідомлювалась як вузько воєнна і зовнішньополітична та зводилася до захисту країни від зовнішніх ворогів, безпеки державних інституцій, боротьби з внутрішнім ворогом. В основі всіх уявлень про безпеку лежали поняття «боротьби» та «співробітництво». Загалом, у давнину усвідомлення безпеки не виходило за межі звичних уявлень і трактувалось як відсутність небезпеки чи зла для людини [4, с. 95–103]. Оксфордський тлумачний словник визначає поняття «безпеки» як діяльність, що пов'язана із захистом країни, будівлі чи особи від нападу, небезпеки тощо [3].

Під «безпекою» С. О. Каштелян розуміє як існування будь-якого об'єкта, у межах встановлених для нього параметрів стійкості, завдяки створенню захисту, що здатний запобігти деструкції і дисфункції, які небезпечні для його існування, і своєчасно ліквідувати наслідки, якщо деструкції і дисфункції уникнути або запобігти їм не вдається. При цьому сам об'єкт може розвиватися у межах допустимого, зберігати свої цілі і функції, ускладнюючись, змінювати структуру. Але водночас він повинен зберігати власну ідентичність. Безпека – процес, при якому ймовірність настання дисфункції і деструкції об'єкта у результаті його взаємодії із зовнішнім середовищем або елементів, які входять до структури об'єкта, між собою, нижче за деяку граничну величину [2, с. 18].

Дещо вужче, на наш погляд, поняття державної безпеки розкрив В. Чумак, як системи гарантій, що передбачає збалансований стан функціонування держави, під яким маємо на увазі стан міцності та непорушності державного і суспільного ладу держави, її територіальної цілісності й незалежності у визначенні зовнішньої та внутрішньої політики. Це передбачає і стан захищеності, гарантований системою суспільних відносин та здатністю держави протистояти глобальним викликам і ворожим діям суб'єктів міжнародних відносин. Тобто йдеться про захищеність державного суверенітету, державного апарату конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного та оборонного потенціалу України від зовнішніх і внутрішніх загроз. Державна безпека досягається шляхом прогнозування, попередження, виявлення та мінімізації негативного впливу існуючих і ймовірних загроз основним ознакам держави та дає їй змогу ефективно реалізовувати своє соціальне призначення щодо забезпечення подальшого розвитку особи, суспільства й держави [4, с. 95–103].

Для окреслення параметрів формування державної безпеки А. Калько пропонує розглянути категорію «національна безпека (сила) держави». Найбільш узагальненим серед досліджень є розробки японських вчених, які підготували концепцію «комплексної національної сили». Вона є, на думку фахівців, синтезом традиційних і нових підходів. Індекс (показник) «комплексної національної сили» складається з трьох великих складових частин, які включають різноманітні компоненти [5; 7, с. 268]. Центральне місце в показнику «комплексна національна сила» займає категорія «здатність вносити внесок у міжнародне співтовариство». Тут розуміються фінансово-економічні, науково-технічні і політико-дипломатичні можливості держав ініціювати створення і розвиток міжнародних соціальних і економічних проєктів, систем, організацій, корпорацій. Складові цього показника наступні: 1. Базовий потенціал (економічна сила, фінансова потужність, досяг-

нення науки і технологій). 2. Можливості реалізації базового потенціалу в світовому масштабі (валютно-фінансові ресурси, консенсус з питань міжнародної політики, здатність ефективно діяти на міжнародній арені). Друга категорія розкриває «здатність до виживання» у кризовій і екстремальній міжнародних умовах. Вона складається з таких показників: географічні умови; чисельність населення; природні ресурси; економічна сила; оборонні сили; національна мораль; дипломатія і співробітництво в галузі оборони. Третя категорія оцінює потенціал «можливого силового тиску», тобто здатність держави нав'язувати свою волю іншим країнам. При цьому розуміється, що кожна держава керується своїми власними інтересами і в той же час прагне підкорити собі інші країни. Сюди включені: військова сила; стратегічні матеріали і технологія; економічна влада; дипломатичні можливості. Далі розраховується середнє арифметичне всіх трьох складових показника «комплексна національна сила» для кожної країни, що є індексом «сили» [6; 7, с. 268].

Стосовно ж розуміння взаємозв'язку ідеологем національної безпеки та державної безпеки – конфронтантності не спостерігається. Ці категорії, доповнюючи одна одну у змістовному плані, демонструють, з одного боку, певну спільність концептуальних ознак. З іншого боку, спостерігається певна підпорядкованість категорії «державна безпека» категорії «національна безпека». Відповідно, категорія національної безпеки є ширшою, ніж категорія державної безпеки, що є важливим маркером демократичності політичної системи України [10, с. 139–153].

У концептуальній демаркації понять «національна безпека» та «державна безпека» вагомим значення набуває тип політичного режиму в державі. Чим більш розвинуте демократичне суспільство, тим легше виявити концептуальні відмінності між обома дефініціями. За умов домінування недемократичного політичного режиму у державі (тоталітаризм/авторитаризм) концептуальні ознаки цих понять «зливаються», що врешті призводить до їх отождолення. Тобто, наявність відмінностей між поняттями «національна безпека» та «державна безпека» є своєрідним маркером демократичності політичної системи держави [10, с. 139–153].

Для проблематики державної безпеки характерними є питання турботи про охорону та оборону держави перед внутрішніми та зовнішніми загрозами. Поняттям національної безпеки, окрім окреслених питань дискурсу державної безпеки, охоплюється ще й коло проблем, пов'язаних з успішним існуванням та розвитком суспільства, із захистом його цінностей. Мова насамперед йде про такі цінності як якість життя, суспільну солідарність, права людини, культуру, звичаї, національну ідентичність тощо. У порівнянні з поняттям державної безпеки, дефініція національної безпеки ширша, вона охоплює потреби та цінності різноманітних суспільних груп. Саме реалізація таких цінностей є метою діяльності демократичних держав. Адже класична дефініція державної безпеки може бути застосовною щодо кожної держави, не зважаючи на політичний режим, який притаманний певній політичній системі. Дефініція ж національної безпеки чітко співвідноситься саме з демократичними політичними системами, оскільки нею охоплюється забезпечення безпеки структур громадянського суспільства (яких в принципі не може існувати в умовах тоталітарного політичного режиму) [10, с. 139–153].

Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII, національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [1].

Хоча термін «національна безпека» вперше був вжитий після Другої світової війни, ті чи інші її аспекти розгляда-

лися ще з часів створення національних держав у середині XVII ст. Протидія різним загрозам безпеці держави здійснювалася ще з появою держав. Термін «національна безпека» досі продовжує залишатися актуальним та дискусійним. Цей термін застосовується в різних аспектах, не має однозначного застосування в правовій літературі, законотворчій та юридичній практиці, тому може трактуватися в різних аспектах. Українські вчені-адміністративісти відповідно визначають безпеку країни через призму виконавчої діяльності відповідних правоохоронних органів, що її забезпечують [11, с. 5–8].

Б. Мельниченко вказує, що національна безпека – це багаторівневе й багатокомпонентне явище, що відображає стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від реальних та потенційних загроз. Вона тісно пов'язана з усіма аспектами життя людини, суспільства і держави та є складовою їх існування і розвитку [9, с. 68–72].

О. Власюк у своїй праці «Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики» зазначає, що у широкому розумінні національна безпека України – це спосіб самозбереження українського народу, який досяг рівня організації у формі незалежної держави. Цей спосіб уможливорює його вільне існування і саморозвиток, надійний захист від зовнішніх та внутрішніх загроз. Національну безпеку України автор визначає як систему державно-правових і суспільних гарантій стабільності життєдіяльності та розвитку українського народу загалом та кожного громадянина зокрема, захист їхніх базових цінностей і законних інтересів, джерел духовного та матеріального розвитку від можливих реальних і потенційних, внутрішніх та зовнішніх загроз [8, с. 25; 9, с. 68–72].

Загалом, сучасні українські підходи до розуміння національної безпеки як об'єкту адміністративно-правового дослідження відзначаються комплексністю та врахуванням специфіки сучасних геополітичних та соціокультурних викликів. Українські вчені та законодавці визнають, що поняття національної безпеки охоплює більше, ніж лише аспекти оборони держави, та також включає в себе права людини, культурну спадщину, національну ідентичність та інші сфери життя суспільства, що формує розширене розуміння національної безпеки задля всебічного збереження всіх цінностей та інтересів громадян України. Українські підходи до розуміння національної без-

пеки враховують широкий спектр аспектів, включаючи захист цінностей та прав людини, культурної спадщини, національної ідентичності та акцентують на важливості демократії як основи стабільності та розвитку в Україні. Питання національної безпеки залишаються актуальними та вимагають постійного адміністративно-правового дослідження та розвитку стратегічних підходів до її забезпечення.

Національна безпека України відіграє особливу правову цінність, що визначається багатоаспектною місією щодо установлення правового фундаменту для захисту національних інтересів країни, захисту державного суверенітету та незалежності держави, захисту демократичного конституційного ладу, захисту прав та інтересів громадян, формування правових гарантій стабільності та правопорядку. Національна безпека є фундаментом для створення механізмів забезпечення безпеки та стійкості України в умовах зовнішніх та внутрішніх загроз.

Національна безпека України – це комплексний захист та стан забезпечення державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів, який охоплює захист від реальних та імовірних загроз життєво важливих цінностей, прав людини, інфраструктури, екології, культурної спадщини та національної ідентичності, а також забезпечення стабільності життєдіяльності та розвитку громадянського суспільства та держави в контексті демократичної політичної системи.

Національна безпека як об'єкт адміністративно-правового дослідження – це системний підхід до забезпечення та захисту державних та суспільних інтересів, який охоплює всебічний захист державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, прав і свобод громадян, культурної спадщини, економічного розвитку, інфраструктури та екологічної стійкості, у контексті глобальних та внутрішніх викликів, з метою забезпечення стабільності, благополуччя та розвитку національної спільноти. Національна безпека як об'єкт адміністративно-правового дослідження включає розробку та реалізацію стратегій, законодавчих та адміністративних інструментів та заходів, спрямованих на забезпечення національної безпеки в різних сферах життя суспільства та держави, з урахуванням унікальних потреб та викликів кожної конкретної країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 31. Ст. 241.
2. Каштелян С. О. Сутність та зміст поняття «безпека» у контексті забезпечення національної безпеки України у прикордонній сфері. *Честь і закон*. 2013. № 1. С. 17–21.
3. Security. Oxford Learner's Dictionaries API. 2020. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/security?q=security>
4. Чумак В. В. Теоретико-правовий аналіз понять «національна безпека» і «державна безпека». *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2014. Вип. 20. С. 95–103.
5. Экономическая и национальная безопасность: учебник / под ред. д.э.н. Л.П. Гончаренко. М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. 543 с.
6. Comprehensive National Strength: Basic Study (Sun-unary). Tokyo. Pp. 19–22.
7. Калько А. Д. Конструктивно-географічні особливості поняття «національна безпека». *Географія та туризм*. 2011. Вип. 16. С. 267–274.
8. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики: Вибр. наук. праці. Київ: НІСД. 2016. 528 с.
9. Мельниченко Б. Основні підходи до розуміння поняття «національна безпека». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : *Юридичні науки*. 2021. Т. 8, № 2. С. 68–72.
10. Куц Г. М. Концептуалізація понять «національна безпека» і «державна безпека» у політико-правовому дискурсі. *Сучасне суспільство*. 2020. Вип. 1. С. 139–153.
11. Макачук В. В. Генеза поняття «національна безпека» в адміністративному праві. *Економіка. Фінанси. Право*. 2021. № 4(1). С. 5–8.